

Stanisław Białostocki, Eustachy Wierzbowski

Radzieckie prawo spadkowe

Palestra 3/10(22), 66-82

1959

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STANISŁAW BIAŁOSTOCKI
EUSTACHY WIERZBOWSKI

Radzieckie prawo spadkowe

Wcześnie w życie umowy między Polską a ZSRR o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, podpisanej w Warszawie w dniu 28 grudnia 1957 r.¹, pociągnęło za sobą bardzo znaczne ożywienie obrotu prawnego między obydwojma krajami, w tym — między innymi — również w dziedzinie spraw spadkowych. Przy załatwianiu poszczególnych spraw spadkowych niezbędne jest — oprócz znajomości postanowień umowy regulujących zagadnienia kolizyjne² — posiadanie przez prawnika-praktyka podstawowych wiadomości o zasadach radzieckiego prawa spadkowego oraz postępowania w sprawach spadkowych.

I. Źródła. Podstawą radzieckiego prawa spadkowego jest art. 10 Konstytucji ZSRR, zaliczający prawo dziedziczenia własności osobistej do praw konstytucyjnych obywatela. Dalszym zasadniczym aktem ustawodawczym jest dekret Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dnia 14 marca 1945 r. o spadkobiercach ustawowych i testamentowych³, którego zasady weszły w skład kodeksów cywilnych poszczególnych republik związkowych.

Szczegółowe normy radzieckiego prawa spadkowego mieszczą się w kodeksach cywilnych republik związkowych, jak np. artykuły 416—436 kod. cyw. RSFR⁴ i odpowiadające im artykuły kodeksów cywilnych innych republik. Wobec tego, że poszczególne rozbieżności przepisów kodeksów cywilnych republik związkowych nie mają znaczenia za-

---

¹ Dziennik Ustaw z 1958 r. Nr 32, poz. 147.

² Artykuły 42—50

³ Wiedomosti Wierchownogo Sowjeta ZSRR z dnia 25 marca 1945 r. nr 15.

⁴ Kodeks cywilny RSFR⁴ obowiązuje przejściowo również na obszarze następujących republik związkowych: Kazachskiej, Łotewskiej, Litewskiej, Estońskiej oraz na obszarze okręgu Kaliningradzkiego.

sadniczego, ograniczyliśmy się do zreferowania zasad prawa spadkowego według kod. cyw. RSFRR.

II. Przedmiot dziedziczenia (spadek). Dziedziczenie według prawa radzieckiego dotyczy w zasadzie dziedziczenia własności osobistej obywateli, obejmującej ich dochody z pracy i oszczędności, dom mieszkalny, jego urządzenie oraz pomocnicze gospodarstwo domowe, przedmioty osobistego użytku i osobistej wygody. W rzadkich stosunkowo wypadkach może chodzić o dziedziczenie drobnego prywatnego gospodarstwa rzemieślnika-chałupnika lub chłopą, będącego posiadaczem gospodarstwa indywidualnego. Spadek (majątek spadkowy, masa spadkowa) jest to ogół majątkowych praw i obowiązków należących do spadkodawcy za jego życia, które po jego śmierci przechodzą bezpośrednio na spadkobierców zmarłego. Prawa te (prawo własności, roszczenie pieniężne itp.) są aktywami spadku.

Niektóre jednak prawa majątkowe należące do spadkodawcy za jego życia nie wchodzi w skład majątku spadkowego. Nie wchodzi więc w skład majątku spadkowego np. wkłady oszczędnościowe, jeżeli właściciel ich wskazał instytucji oszczędnościowej lub kredytowej osobę, której wkłady mają być wydane na wypadek jego śmierci. Jeżeli osoba wskazana należy do kręgu spadkobierców, to wkłady nie są wliczane przy ustalaniu części spadkowych należnych spadkobiercom. Przyjmuje się bowiem, że w danym wypadku istnieje umowa między wkladcą a instytucją oszczędnościową na korzyść osoby trzeciej. Na podstawie tej umowy osoba trzecia nabywa samodzielne roszczenie do dłużnika, tj. do instytucji oszczędnościowej, i dlatego roszczenie to nie wchodzi do masy spadkowej. Nie stosuje się w tym wypadku również terminu przewidzianego do przyjęcia spadku. Jeżeli wkladca nie wskazał osoby, wkłady jego wchodzi w skład majątku spadkowego. To samo dotyczy obligacji pożyczek państwowych.

Na podstawie przepisów szczególnych dotyczących dziedziczenia mienia osoby będącej członkiem zagrody kolchozowej⁵ prawo do części tego zmarłego członka zagrody we wspólnym majątku zagrody nie przechodzi na spadkobierców. Podmiotem bowiem prawa własności osobistej zagrody kolchozowej nie jest każdy członek zagrody oddzielnie, lecz zagroda jako całość. Po śmierci więc członka zagrody kolchozowej jego spadkobiercy

⁵ Zgodnie ze statutem artelu rolnego opartego na art. 7 Konstytucji ZSRR majątek zagrody kolchozowej składa się z niewielkiej działki ziemi przyzagrodowej będącej w osobistym użytkowaniu oraz stanowiącej własność osobistą zagrody gospodarstwa pomocniczego na działce przyzagrodowej (dom mieszkalny, inwentarz żywy, drób oraz inwentarz martwy). Cały ten majątek jest własnością zagrody kolchozowej.

dziedziczą tylko jego majątek osobisty, natomiast co się tyczy części tego członka we wspólnym majątku zagrody, to spadek co do niej nie otwiera się i pozostaje ona nadal w ogólnym użytkowaniu pozostałych członków zagrody. Przepisy kodeksu cywilnego o dziedziczeniu mają zastosowanie tylko w razie śmierci jedyne go i ostatniego przedstawiciela zagrody kołchozowej.

W skład masy spadkowej nie wchodzi również sumy ubezpieczeniowe wypłacane przez instytucję ubezpieczeniową — po śmierci ubezpieczonego — osobie wskazanej w polisie, albowiem prawo do otrzymania tych sum jest prawem osobistym osoby wskazanej przez ubezpieczonego w umowie.

Nie mogą przechodzić w drodze dziedziczenia prawa i obowiązki zleceńodawcy i pełnomocnika z umowy zlecenia, która gaśnie wskutek śmierci, tak że zleceńodawca nie może domagać się od spadkobierców pełnomocnika kontynuowania czynności wykonywanych przez pełnomocnika na podstawie umowy.

Nie wchodzi w skład majątku przechodzącego na spadkobierców i gasną wskutek śmierci pracownika prawa i obowiązki wynikające z umowy o pracę.

Nie przechodzą w drodze dziedziczenia prawa zmarłego członka organizacji spółdzielczych. Dotyczy to członkostwa w spółdzielniach rzemieślniczych i inwalidzkich. Spadkobiercy mają tylko prawo do otrzymania wynagrodzenia za okres przepracowany przez spadkodawcę oraz do zwrotu jego wkładu członkowskiego.

Spośród innych praw, które nie przechodzą w drodze dziedziczenia, należy ponadto wymienić prawo członkostwa w spółdzielni budowlano-mieszkaniowej, prawo najemcy z umowy o najem mieszkania, prawo do emerytury i zapomogi otrzymywanej przez zmarłego od organu ubezpieczeń społecznych, prawo spadkodawcy do odszkodowania za utratę zdrowia.

Z reguły nie wchodzi w skład majątku spadkowego osobiste prawa niemajątkowe. Do wyjątków należą prawa autorskie i niektóre prawa do wynalazku (patentu)⁶.

Jeśli chodzi o obowiązki spadkodawcy, to podkreślić trzeba, że nie wchodzi w skład spadku i gaśnie ze śmiercią spadkodawcy zobowiązanie autora do napisania literackiego, scenicznego, naukowego lub każdego innego utworu, wynikające z umowy zawartej z wydawnictwem, przedsiębiorstwem widowiskowym lub instytucją naukową.

⁶ Por. B.S. Antimonow i K.A. Grawe: *Sowietskoje nasledstwiennoje prawo*, „Gosjurizdat”, Moskwa 1955, s. 71—73.

Zobowiązanie alimentacyjne z reguły też nie przechodzi na spadkobierców osoby zobowiązanej do świadczeń alimentacyjnych. Prawo do alimentów nigdy nie przechodzi na spadkobierców osób uprawnionych do otrzymywania alimentów. Jest to wyrazem ściśle osobistego charakteru zobowiązania alimentacyjnego.

Szczególnym wypadkiem jest dziedziczenie obowiązku alimentacyjnego przewidzianego w art. 42² Kodeksu praw o małżeństwie, rodzinie i opiece RSFRR jeżeli obowiązek zmarłego, który był zobowiązany do świadczeń alimentacyjnych na rzecz dzieci, przechodzi na spadkobierców. Spadkobiercy obowiązani są dostarczać środków utrzymania dzieciom tylko wówczas, gdy ich rodzice nie żyją lub gdy rodzice nie mają dostatecznych ku temu środków. Nie chodzi przy tym wyłącznie o dzieci samego tylko spadkodawcy, lecz w ogóle o wszelkie dzieci, do których utrzymywania był zobowiązany spadkodawca.

Zasadniczą grupą obowiązków przechodzących na spadkobierców, którzy przyjęli spadek, są obowiązki zapłaty długów obciążających spadek (pasywa spadku).

Spadkobierca po przyjęciu spadku odpowiada za długi spadkodawcy tylko w granicach rzeczywiście wartości majątku spadkowego.

III. S p a d k o d a w c a. Ponieważ ustawodawstwo radzieckie nie pozbawia zdolności prawnej żadnego obywatela, przeto spadkodawcą może być każda osoba fizyczna, która zmarła lub została uznana za zmarłą w trybie ustanowionym przez prawo. Osoby prawne nie mogą pozostawić spadku. Zdolność do czynności prawnych („diejesposobnost'”) nie jest konieczną cechą spadkodawcy; spadkodawcą może być także osoba małoletnia i ubezwłasnowolniona. Spadkobranie jest bowiem przejściem ogółu praw i obowiązków, które posiadał zmarły. Posiadanie zaś praw i obowiązków jest przejawem zdolności prawnej, a nie zdolności do działań prawnych.

Prawo radzieckie nie zna odrębnej zdolności do sporządzenia testamentu. Ten, kto ma ogólną cywilną zdolność do czynności prawnych, ma również prawo sporządzić testament.

Prawo radzieckie nie zawiera specjalnych przepisów o spadkobranii po obywatelu obcego państwa, nie zna również ograniczeń w spadkobranii po nich. Doktryna stoi na stanowisku, że do dziedziczenia po cudzoziemcach zamieszkujących ZSRR stosuje się ogólne zasady radzieckiego prawa spadkowego, jeżeli umowa międzynarodowa nie stanowi inaczej.⁷

⁷ Por. L. Ł u n c : „Międzynarodowe czastnoje prawo, uczebnik dla juridycznych wuzow, Moskwa 1949, s. 321.

Dziedziczenie po obywatelach polskich zamieszkałych w ZSRR zostało uregulowane w art. 42 umowy polsko-radzieckiej z dnia 28 grudnia 1957 r. w ten sposób, że gdy przedmiotem spadku jest mienie ruchome, organy radzieckie będą stosowały przepisy polskiego materialnego prawa spadkowego, jeżeli zaś przedmiotem spadku jest nieruchomości (dom mieszkalny lub budynki gospodarcze stanowiące własność osobistą spadkodawcy), będzie stosowane radzieckie materialne prawo spadkowe. Zaznaczyć należy, że cyt. umowa polsko-radziecka nie zawiera przepisu wymagającego posiadania przez spadkobiercę zdolności do nabycia spadku według ustawodawstw obu umawiających się Stron, tj. zarówno według prawa właściwego dla miejsca otwarcia spadku, jak i według prawa ojczyztego spadkobiercy.⁸ Wskutek tego uważać należy, że do dziedziczenia ruchomości pozostałych po obywatelu polskim w ZSRR będzie uprawniony szerszy krąg spadkobierców, jaki jest przewidziany przez prawo polskie, do dziedziczenia zaś nieruchomości położonych na obszarze ZSRR — węższy krąg uprawnionych spadkobierców w myśl prawa radzieckiego, niż to przewiduje prawo polskie.

IV. S p a d k o b i e r c a. Każdy podmiot prawa cywilnego może być spadkobiercą, a więc osoba fizyczna, osoba prawna lub państwo. Osoby fizyczne i państwo mogą być spadkobiercami zarówno z ustawy, jak i z mocy testamentu, osoby prawne zaś — tylko z mocy testamentu.

Osoba fizyczna może być spadkobiercą tylko wtedy, gdy pozostaje przy życiu w chwili otwarcia spadku. *Nasciturus* może być również spadkobiercą (uwaga do art. 418 kod. cyw.), przy czym o wydanie przypadającej mu części spadku przedstawiciel ustawowy może wystąpić w ciągu trzech miesięcy od chwili jego urodzenia (uwaga do art. 430 kod. cyw.).

Prawo radzieckie nie zna żadnych ograniczeń uzależniających prawo dziedziczenia od wieku, płci, stanu zdrowia fizycznego lub psychicznego, rasy lub narodowości. Od spadkobiercy nie jest także wymagane posiadanie zdolności do czynności prawnych.

Nie są znane radzieckiemu prawu spadkowemu ustawowe wypadki tzw. „niegodności spadkobiercy”. Art. 422 kod. cyw. daje samemu spadkodawcy możliwość usunięcia któregokolwiek ze swoich spadkobierców od dziedziczenia bądź to przez pozbawienie go spadku, bądź też przez pominięcie go w testamencie, w którym rozporządził swoim majątkiem pomiędzy innych spadkobierców. Uchwała Plenum Sądu Najwyższego ZSRR z 1926 r. przewiduje jednak, że spadkobierca, który dopuścił się

⁸ Por. przepis art. 28 ust. 2 polskiej ustawy z dnia 2 sierpnia 1926 r. o międzynarodowym prawie prywatnym.

umyślnego zabójstwa spadkodawcy, pozbawiony jest prawa dziedziczenia majątku zabitego (materiały pozatekstowe do kod. cyw. — uwaga do art. 418).

V. O t w a r c i e s p a d k u. Otwarcie spadku następuje z chwilą śmierci spadkodawcy lub uznania go za zmarłego. Czas otwarcia spadku decyduje o ustaleniu kręgu spadkobierców i o zaliczeniu ich do kategorii spadkobierców obecnych lub nieobecnych, o rozmiarach i składzie majątku spadkowego, o ważności testamentu, jeśli spadkobierca umrze przed spadkodawcą. Ponadto czas otwarcia spadku jest decydującym czynnikiem dla rozstrzygnięcia zagadnienia dotyczącego dziedziczenia prawa przyjęcia spadku („nasledstwiennaja transmissija”). Chodzi tu o wypadek, gdy spadkobierca zmarł po otwarciu spadku i nie zdążył ani przyjąć spadku, ani go odrzucić; wówczas spadkobierca takiego spadkobiercy może urzeczywistnić uprawnienia spadkobiercy, który nie zdążył ich zrealizować. W wypadku takim przechodzi więc w drodze dziedziczenia samo prawo podmiotowe do przyjęcia lub odrzucenia spadku.

Wspomnianego zagadnienia nie należy mylić z kwestią dziedziczenia wnuków i prawnuków na zasadzie prawa zastępstwa; spadkobiercy tacy dziedziczą tylko z ustawy, gdy ich rodzice zmarli przed otwarciem spadku.

Dziedziczenie w drodze „transmisji” możliwe jest zarówno z ustawy, jak i z mocy testamentu. Skorzystać z prawa przyjęcia spadku nie przyjętego przez spadkobiercę może każdy spadkobierca ustawowy (dziecko, małżonek, osoba niezdolna do pracy utrzymywana przez spadkodawcę co najmniej przez rok, rodzice i rodzeństwo spadkodawcy) oraz każdy spadkobierca testamentowy.

M i e j s c e otwarcia spadku jest miejsce ostatniego stałego zamieszkania spadkodawcy, czyli takie miejsce, w którym spadkodawca wskutek swojej pracy, stałego zajęcia lub znajdowania się jego majątku był stale lub w przeważającej mierze osiadły.

Ustawa wiąże z faktem znajdowania się spadkobiercy w miejscu otwarcia spadku w chwili jego otwarcia doniosłe skutki, ustanawiające różne terminy do przyjęcia spadku przez spadkobierców obecnych i nieobecnych w tym miejscu.

Z a b e z p i e c z e n i e s p a d k u. Środki zmierzające do ochrony i zabezpieczenia spadku podejmuje organ notariatu niezwłocznie po otrzymaniu wiadomości o śmierci spadkodawcy, lecz tylko wtedy, gdy organ ten uzna to za celowe w interesie państwa lub spadkobierców. Ochrona spadku trwa do chwili zgłoszenia się spadkobierców, nie dłużej jednak niż sześć miesięcy. Zabezpieczenie spadku jest oczywiście zbędne, jeżeli

spadkobiercy zamieszkiwali razem ze spadkodawcą lub są obecni i żaden z nich nie złożył wniosku o dokonanie tej czynności. Jednakże w wypadku, gdy którykolwiek ze spadkobierców złoży wniosek o dokonanie zabezpieczenia, organ notariatu nie ma prawa załatwić wniosku odmownie.

Zabezpieczenie spadku polega na sporządzeniu spisu i oszacowaniu majątku spadkowego i na opieczątowaniu dokumentów lub przedmiotów, w których znajdują się dokumenty czy też rzeczy wartościowe, oraz na oddaniu majątku na przechowanie odpowiedzialnej osobie. Wyznacza ją notariusz spośród spadkobierców obecnych, a w ich braku — kogokolwiek spośród innych osób.

Jakkolwiek przepisy kodeksu cywilnego nie przewidują obowiązku zawiadamiania spadkobierców o fakcie otwarcia spadku ani o powołaniu pewnej osoby do spadkobrania, a art. 431 nawet wprost postanawia, że nie należy dokonywać wzywiania spadkobierców w drodze ogłoszeń lub w inny sposób, to jednak wobec krótkiego terminu do przyjęcia spadku otrzymanie zawiadomienia było szczególnie ważne dla spadkobierców nieobecnych w miejscu otwarcia spadku. Do zaradzenia temu wydano w 1948 r. instrukcję Ministerstwa Sprawiedliwości RSFRR, dotyczącą stosowania prawa o notariacie państwowym z dnia 31 grudnia 1947 r. Przepis § 103 wymienionej instrukcji nałożył na notariusza obowiązek zawiadamiania nieobecnych spadkobierców o otwarciu spadku w miarę posiadania ich adresów, wskazywanych zazwyczaj przy sposobności uwierzytelniania testamentów. Notariusz ponosi odpowiedzialność materialną za niedokonanie omawianego zawiadomienia, jeżeli zostanie ustalona — w trybie postępowania karnego lub dyscyplinarnego — jego wina umyślna lub niedbalstwo.

Zagadnienie zawiadamiania polskich spadkobierców o otwarciu się spadku po obywatelu polskim zostało uregulowane w art. 46 ust. 2 umowy polsko-radzieckiej z dnia 28 grudnia 1957 r., przy czym ust. 3 tegoż postanowienia przewiduje, że termin do przyjęcia spadku zaczyna biec od chwili zawiadomienia konsula o śmierci spadkodawcy.

VI. Dziedziczenie ustawowe. Zgodnie z art. 419 kod. cyw. dziedziczenie z mocy ustawy ma miejsce wtedy, gdy nie zostało ono zmienione przez spadkodawcę wskutek sporządzenia przezeń testamentu. W szczególności dziedziczenie ustawowe zachodzi:

- a) gdy spadkodawca w ogóle nie zostawił testamentu albo gdy testament został uznany za nieważny,
- b) gdy testament obejmuje nie cały majątek spadkowy, lecz tylko jego część, wskutek czego w stosunku do pozostałej części następuje dziedziczenie ustawowe,

c) gdy spadkobierca testamentowy zmarł przed testatorem albo odrzucił spadek i wobec tego część, jaka by mu przypadła, przechodzi na innych spadkobierców ustawowych.

1. Krąg spadkobierców i ich kategorie. Spadkobiercami ustawowymi według radzieckiego prawa spadkowego są dzieci (w tym również przysposobione), małżonek, rodzice spadkodawcy, jego bracia i siostry, jak również osoby niezdolne do pracy, które pozostawały co najmniej przez jeden rok na utrzymaniu spadkodawcy przed jego śmiercią. Wymienieni wyżej spadkobiercy dziedziczą jednak nie jednocześnie, lecz w określonej kolejności.

Ponadto do spadkobierców ustawowych należą również wnuki i prawnuki spadkodawcy, którzy jednak dziedziczą nie w tej kolejności, jaka jest przewidziana w ustawie, lecz na zasadzie prawa reprezentacji.

a) Jeśli chodzi o dziedziczenie dzieci, to prawo przewiduje, że dzieci pochodzące z małżeństwa zarejestrowanego dziedziczą po każdym ze swoich rodziców, natomiast dzieci pochodzące od matki nie pozostającej w zarejestrowanym małżeństwie z ojcem tych dzieci — dziedziczą tylko po matce.

Dzieci pozamałżeńskie uznane przez ojca dziedziczą na równi z jego dziećmi z małżeństwa.

Dzieci przysposobione, tracąc wszelkie prawa w stosunku do swych rodziców rodzonych i do wszystkich swych krewnych, dziedziczą tylko po przysposabiających. W razie rozwiązania przysposobienia odnawiają się wszelkie więzy przysposobionego z jego rodzicami rodzonymi, w tym również w dziedzinie prawa dziedziczenia. Potomstwo przysposobionego zrównane jest z wnukami przysposabiającego.

b) Pozostały przy życiu małżonek jest spadkobiercą ustawowym tylko wtedy, gdy pozostawał w zarejestrowanym związku małżeńskim ze spadkodawcą. Na mocy bowiem art. 19 dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dnia 8 lipca 1944 r. tylko małżeństwo zarejestrowane stanowi podstawę praw i obowiązków małżonków.

c) Jeśli chodzi o rodziców jako spadkobierców z ustawy, to trzeba podkreślić, że ojcem jest tylko ta osoba, która w chwili urodzenia się spadkodawcy pozostawała w zarejestrowanym małżeństwie z jego matką albo później zawarła z nią związek małżeński i uznała dziecko, bądź też osoba, która przed wydaniem wspomnianego dekretu z dnia 8 lipca 1944 r. była wpisana w akcie urodzenia dziecka jako jego ojciec, mimo że nie pozostawała ona z matką dziecka w zarejestrowanym związku małżeńskim.

Matka jest spadkobiercą z ustawy zawsze, a więc bez względu na to, czy pozostawała z ojcem spadkodawcy w związku zarejestrowanym, czy też nie.

Rodzice, którzy przysposobili dziecko, są jego spadkobiercami ustawowymi, rodzice zaś rodzeni dziecka są wyłączeni od spadkobrania po ich dziecku przysposobionym przez osobę trzecią.

d) Bracia i siostry są spadkobiercami ustawowymi bez względu na to, czy są rodzeństwem rodzonym czy przyrodnim zmarłego spadkodawcy. Dziedziczą oni w równym stopniu.

e) Odrębną kategorię spadkobierców stanowią niezdolne do pracy osoby, które pozostawały na utrzymaniu spadkodawcy co najmniej jeden rok przed jego śmiercią („iżdiwieńcy”). Osoby te nie muszą być krewnymi spadkodawcy; nie wymaga się również, by z nim wspólnie zamieszkiwali.

Niezdolność do pracy może wynikać z powodu wieku lub stanu zdrowia. Ze względu na wiek niezdolnymi do pracy są osoby, które nie ukończyły jeszcze 16 lat życia, albo też osoby, które osiągnęły już wiek uprawniający je — według przepisów prawa pracy⁹ — do otrzymywania renty starczej (tj. mężczyźni — 60 lat, kobiety — 55 lat).

Z powodu stanu zdrowia nie zdolnymi do pracy są inwalidzi I i II grupy. Inwalidzi III grupy nie są zaliczani do kategorii osób niezdolnych do pracy w sensie prawa spadkowego.

Warto dodać, że doktryna radziecka kwestionuje dopuszczalność ustalenia stanu zdrowia spadkobiercy w konkretnym wypadku na podstawie zaświadczenia lekarskiego.¹⁰

2. Kolejność powoływania spadkobierców ustawowych. Wymienieni wyżej spadkobiercy ustawowi nie dziedziczą jednocześnie. Prawo wprowadza zasadę kolejności powołania spadkobierców do spadku. Zgodnie z tą zasadą istnieją trzy grupy spadkobierców. W pierwszej kolejności dziedziczą dzieci (w tym również przysposobione), małżonek i niezdolni do pracy rodzice spadkodawcy oraz inne niezdolne do pracy osoby z kategorii „iżdiwieńców”; w drugiej kolejności dziedziczą zdolni do pracy rodzice spadkodawcy, w trzeciej wreszcie kolejności przychodzą do spadku bracia i siostry spadkodawcy.

Spadkobierców należących do drugiej kolejności powołuje się do dziedziczenia tylko w razie braku spadkobierców pierwszej grupy lub nieprzyjęcia przez nich spadku, spadkobiercy zaś trzeciej kolejności powo-

⁹ Art. 31 kodeksu praw o pracy.

¹⁰ Por. B.S. Antimonow i K.A. Grawe: Sowietskoje nasledstwiennoje prawo, Moskwa 1955, s. 129.

lywani są do spadku w razie braku spadkobierców pierwszej i drugiej kolejności (art. 418 kod. cyw.) lub (jak przyjęto w orzecznictwie) w razie nieprzyjęcia spadku przez spadkobierców drugiej kolejności.

3. Udział poszczególnych spadkobierców w majątku spadkowym. Przy dziedziczeniu ustawowym majątek spadkowy dzieli się w myśl art. 420 kod. cyw. na równe części między osobami, które przyjęły spadek i należą do jednej i tej samej grupy według kolejności ustalonej w ustawie. W razie odmowy przyjęcia przez któregokolwiek ze spadkobierców jego części spadku — albo w razie niezgłoszenia się w terminie ustalonym przez prawo część spadku takiego spadkobiercy — przechodzi na wszystkich pozostałych spadkobierców powołanych do dziedziczenia z ustawy w dalszej kolejnej grupie i zostaje podzielona pomiędzy nimi w równych częściach (art. 433 kod. cyw.). W tych wypadkach następuje przyrost części nie przyjętej do części pozostałych spadkobierców (priraszczenie).

Od zasady równości części spadkowych istnieje wyjątek (art. 421 kod. cyw.) polegający na tym, że spośród powołanych do spadku spadkobierców ustawowych ci, którzy zamieszkiwali wspólnie ze spadkodawcą, otrzymują oprócz części majątku spadkowego przypadającą im w myśl art. 420 kod. także przedmioty należące do urządzenia domowego (z wyjątkiem przedmiotów zbytku). Do przedmiotów zwykłego urządzenia domowego nie mogą być zaliczone przedmioty związane z wykonywaniem zawodu przez spadkodawcę, jak np. maszyna do pisania, narzędzia lekarskie, skrzypce należące do muzyka itp. Jeśli jednak nikt ze spadkobierców nie zamieszkiwał ze spadkodawcą, to wówczas urządzenie domowe wchodzi w skład ogólnej masy spadkowej.

VII. Dziedziczenie na podstawie testamentu
Testament jako swobodne i ściśle osobiste rozporządzenie obywatela jego majątkiem na wypadek śmierci może sporządzić osoba mająca zdolność do czynności prawnych. Osoby zatem niepełnoletnie i ubezwłasnowolnione testamentu sporządzić nie mogą. Do udziału w sporządzeniu testamentu przez głuchego, niemego lub głuchoniemego a przy tym niepiśmiennego należy przywołać świadka umiającego pisać i mogącego porozumieć się z testatorem, który swoim podpisem na testamencie stwierdzi, że treść jego zgodna jest z wolą takiej upośledzonej osoby. Niewidomemu testament jego odczytuje się na głos, po czym podpisuje on go własnoręcznie, a jeśli nie umie pisać, powinien to na jego prośbę uczynić świadek w obecności notariusza.

Ważnego testamentu nie może sporządzić osoba znajdująca się przejściowo w stanie, w którym nie może ona rozumieć znaczenia swoich czyn-

ności (art. 31 kod. cyw.); dotyczy to również testamentu sporządzonego pod wpływem błędu mającego istotne znaczenie, oszustwa, przymusu psychicznego lub fizycznego. Z mocy prawa testamenty takie są nieważne.

Należy zaznaczyć, że nieważność testamentu na skutek braku zdolności do czynności prawnych u testatora dotyczy zawsze testamentu w całości. To samo zachodzi w razie nieważności testamentu z powodu niezachowania formy ustanowionej przez prawo. Natomiast nieważność testamentu w związku z jego treścią nie zawsze dotyczy testamentu w całości. Nieważność ta może dotyczyć tylko części rozporządzeń testatora, wskutek czego inne rozporządzenia pozostają ważne.

W myśl art. 422 kod. cyw. do kręgu możliwych spadkobierców testamentowych mogą należeć:

1) osoby, które są jednocześnie spadkobiercami ustawowymi na podstawie art. 418 kod. cyw., przy czym testator nie jest związany wskazaną w tym przepisie kolejnością powołania tych osób do dziedziczenia. Testator mający małoletnie dzieci (dziedziczące w pierwszej kolejności) może np. ustanowić spadkobiercą swego brata (który dziedziczy w trzeciej kolejności);

2) organy państwowe i organizacje społeczne, i to nawet w razie istnienia spadkobierców ustawowych¹¹;

3) wnuki i prawnuki, choćby w razie dziedziczenia ustawowego nie były one powołane do dziedziczenia w konkretnym wypadku;

4) w braku spadkobierców ustawowych wymienionych w art. 418 kod. cyw. spadkodawca ma prawo zapisać swój majątek każdemu.

Testator może w swoim rozporządzeniu na wypadek śmierci pozbawić spadku któregokolwiek ze swych spadkobierców, albo pozbawić spadku wszystkich swoich spadkobierców. Jednakże w tym ostatnim wypadku nie może on zapisać swego majątku osobie trzeciej, spadek zaś jako bezdziedziczny przypada państwu.

Testator ma prawo rozdzielić w testamencie swoje mienie pomiędzy ustanowionych przez niego spadkobierców w dowolnych częściach, może też wymienić konkretne przedmioty, które będą przypadać temu lub innemu spadkobiercy.

Granice jednak swobody testowania określa prawo przez ustalenie spadkobierców koniecznych, którzy powinni otrzymać w każdym wy-

¹¹ Do organizacji społecznych nie zalicza się kościoła (Orzeczenie Sądu Najwyższego ZSRR z dnia 23 października 1947 r. w sprawie nr 1068, cytowane przez B.S. Antimonowa i K.A. Grawe — op. cit., s. 155).

padku tzw. część obowiązkową z majątku spadkowego (art. 422 cz. 2 kod. cyw.). Testator nie może spadkobierców koniecznych, tj. swoich niepełnoletnich dzieci i innych niezdolnych do pracy spadkobierców, pozbawić części spadku, jaka by im przypadła w razie dziedziczenia z mocy ustawy. Osoby te nie mogą na podstawie testamentu otrzymać mniej, niż otrzymałyby w wypadku dziedziczenia ustawowego; nie mogą też być pominięte milczeniem w testamepcie.

Testament sporządzony z obejściem lub naruszeniem przepisu art. 422 kod. cyw. nie wywiera w chwili otwarcia spadku skutków prawnych względem spadkobierców koniecznych, będących małoletnimi lub niezdolnymi do pracy. Mają oni prawo domagać się swojej części przez zredukowanie części, jaka miałyby przypaść spadkobiercy testamentowemu. W niektórych wypadkach może to pociągnąć za sobą uznanie testamentu za nieważny w całości.

Jest to więc w zasadzie system tzw. rezerwy, przy czym rezerwa wynosi cały udział spadkowy, jaki by spadkobiercy koniecznemu — małoletniemu lub niezdolnemu do pracy — przypadł przy dziedziczeniu ustawowym w braku testamentu. System ten różni się od przyjętego, m. i. w polskim prawie spadkowym, zachowku tym, że według prawa radzieckiego spadkobierca, któremu przysługuje rezerwa z mocy art. 422 kod. cyw. (tj. z mocy prawa), ma prawo do konkretnych przedmiotów spadku, a nie jak w prawie polskim roszczenie o charakterze obligacyjnym do spadkobiercy testamentowego o wypłatę pewnej kwoty z tytułu zachowku, równającej się połowie wartości tego, co spadkobierca konieczny mógłby otrzymać przy dziedziczeniu z ustawy.

Testator, poza wyżej wspomnianym ograniczeniem swobody testowania, ma prawo włączyć do testamentu szereg szczególnych rozporządzeń dotyczących zarówno porządku powołania swoich spadkobierców do spadku, jak i celu lub trybu korzystania z majątku spadkowego. Te szczególne rozporządzenia wyrażają się w tzw. podstawieniu spadkobiercy („podnaznaczenie naslednika”), ustanowieniu zapisu („otkaz”), polecenia („wozłożenie”) oraz wyznaczeniu wykonawcy testamentu.

Jeśli chodzi o formę testamentu, wymagania prawa radzieckiego są dość rygorystyczne. Testament powinien być sporządzony w formie pisemnej i uwierzytelniony przez notariusza¹² (art. 425 kod. cyw.). Te dwa wymagania są koniecznymi warunkami ważności testamentu. W za-

¹² W Republice Ukraińskiej i Białoruskiej prawo notarialnego uwierzytelniania testamentów mają również rady wiejskie (sielskije sowiety), a w Gruzińskiej Republice w miejscowościach, w których nie ma notariuszy, testamenty mogą uwierzytelniać sędziowie ludowi lub rady wiejskie.

sadzie testament powinien być podpisany własnoręcznie przez testatora, a jeśli nie może on osobiście tego uczynić, jako niepiśmienny lub chory, dopuszczalne jest podpisanie na jego polecenie przez inną osobę w obecności notariusza.

W wypadkach, gdy z tych czy innych ważnych powodów testament nie może być uwierzytelniony przez notariusza, prawo przewiduje szczególny tryb uwierzytelnienia: dla testamentów sporządzonych na statkach morskich lub rzecznych — przez kapitanów, dla testamentów sporządzonych przez wojskowych — przez dowódcę jednostki lub naczelnika szpitala, w którym wojskowy przebywa na leczeniu, a dla testamentów sporządzonych przez obywateli radzieckich przebywających za granicą — przed konsulami ZSRR.

Testament może być przez testatora zmieniony, uzupełniony lub odwołany. Odwołanie może nastąpić przez sporządzenie nowego testamentu oraz przez nowe uregulowanie w nim wszystkich rozporządzeń zawartych w poprzednim albo przez złożenie do biura notarialnego specjalnego podania o odwołaniu testamentu bez sporządzania nowego. Podpis na podaniu musi być uwierzytelniony notarialnie. W razie odwołania testamentu, po śmierci tej osoby otwiera się dziedziczenie z ustawy.

Wykonanie testamentu reguluje przepis art. 427 kod. cyw., nakładając je na ustanowionych w nim spadkobierców, chyba że testator polecił wykonanie swej woli specjalnej osobie — wykonawcy testamentu, a osoba ta wyraziła na to zgodę w samym testamencie lub w odrębnym piśmie do niego dołączonym.

Pojęcie wykonania testamentu obejmuje cały szereg czynności mających na celu zrealizowanie rozporządzeń zawartych w testamencie, a mianowicie: podział mienia spadkowego między wskazanych spadkobierców, zawiadomienie spadkobierców nieobecnych o otwarciu spadku, wypełnienie zapisu i zaspokojenie roszczeń wierzycieli zgłoszonych w przewidzianym terminie.

W razie powstania sporów na tle wykonania testamentu, spory te rozstrzygane są w trybie postępowania sądowego, tak jak każdy spór cywilny.

Do obowiązków wykonawcy testamentu należy zawiadomienie spadkobierców testamentowych o otwarciu spadku, ujawnienie majątku spadkowego, zabezpieczenie spadku i zarządzanie nim do chwili przyjęcia go przez spadkobierców.

Spadkobiercy mogą zaskarżać czynności wykonawcy testamentu przed sądem lub domagać się usunięcia tego wykonawcy.

Funkcje wykonawcy testamentu nie są dokładnie określone. Doktryna

nie uważa go za przedstawiciela ani testatora, ani spadkobierców, ani też masy spadkowej, gdyż ta ostatnia nie jest podmiotem prawa.

VIII. System i tryb nabycia spadku. Według radzieckiego prawa spadkowego otwarty spadek nie wchodzi automatycznie w skład majątku spadkobiercy, który nie odrzucił spadku. Przyjęty w tym prawie system wymaga dokonania określonego aktu przez osobę powołaną do dziedziczenia, na podstawie którego to aktu nabywa się dopiero spadek. Jest to system tzw. „przyjęcia spadku”, w razie niewyrażenia przez spadkobiercę woli, nie nabywa on spadku, tak że majątek spadkowy nie może przysnąć do majątku spadkobiercy automatycznie bez jego wyraźnej woli. System ten został wprowadzony we wszystkich kodeksach cywilnych republik związkowych.

Jeśli chodzi o tryb nabycia spadku, to w poszczególnych kodeksach republikańskich istnieją różnice polegające na tym, że kodeks cywilny RSFRR i większość kodeksów cywilnych innych republik (Ukraińska SRR, Uzbecka SRR, Tadzycza SRR, Turkmeńska SRR i inne) rozróżniają spadkobierców obecnych w miejscu otwarcia spadku i nieobecnych w tym miejscu. Przepis art. 429 kodeksu cywilnego RSFRR uznaje, że spadkobierca obecny przyjął spadek, „jeżeli w ciągu trzech miesięcy od dnia otwarcia spadku nie zgłosił właściwemu organowi notarialnemu odrzucenia spadku” (otkaz od nasледstwa)¹³. Przeciwnie, art. 430 tegoż kodeksu daje prawo spadkobiercom nieobecnym przyjęcia majątku spadkowego osobiście lub przez pełnomocnika w ciągu sześciu miesięcy od dnia otwarcia spadku¹⁴.

W Białoruskiej SRR tryb przyjęcia spadku jest jednakowy dla wszystkich spadkobierców. Przepis art. 477 kod. cyw. BSRR głosi: „Każdy spadkobierca ma prawo, nie czekając na zgłoszenie się innych spadkobierców, przyjąć pod swój zarząd całe mienie spadkowe. Inni spadkobiercy mają prawo dochodzić swoich części w ciągu sześciu miesięcy od chwili śmierci spadkodawcy lub od chwili uznania go za zmarłego.

¹³ Przepis art. 429 nasuwał wątpliwości, gdyż jego sformułowanie mogłoby wskazywać, że prawo radzieckie w stosunku do spadkobierców obecnych przyjmuje system „odrzucenia spadku” w zestawieniu z brzmieniem przepisu art. 430 kod. cyw. Jednakże w ostatnich latach tak doktryna, jak i orzecznictwo sądów zajmuje stanowisko, że presumpcja z art. 429 o przyjęciu spadku w niczym nie sprzeciwia się zasadzie „przyjęcia spadku”, wyrażonej w art. 430, i że w obu tych przepisach chodzi o system „przyjęcia” a nie o system „odrzucenia” spadku. Por. B.S. Antimonow i K.A. Graue: *Sowieckoje nasledstwiennoje prawo*, s. 197.

¹⁴ Kodeks Cywilny Ukraińskiej SRR przewiduje, że 6-miesięczny termin do przyjęcia spadku przez spadkobierców nieobecnych zaczyna biec od dnia zabezpieczenia spadku.

Termin przewidziany w art. 430 kod. cyw. RSFRR i innych kodeksach uważany jest za termin przedawnienia (dawnostnyj srok), a nie za termin prekluzyjny, co oznacza, że w razie istnienia określonych warunków istnieje możliwość zawieszenia jego biegu lub przywrócenia go (art. 48 i 49 kod. cyw.). Na przykład brak przedstawiciela ustawowego osoby małoletniej w chwili otwarcia spadku jest okolicznością uzasadniającą zawieszenie terminu przewidzianego w art. 430 do przyjęcia spadku (Orzeczenie Cywilnego Kasacyjnego Kolegium Sądu Najwyższego ZSRR z dnia 25 lutego 1942 r.)¹⁵.

Dopuszcza się również przedłużenie nie zachowanego terminu 6-miesięcznego do przyjęcia spadku w razie istnienia ważnych przyczyn (materiały pozatekstowe do kod. cyw. — art. 430). Do ważnych przyczyn zalicza się przebywanie spadkobiercy w dłuższej delegacji, dłuższa choroba itp.

IX. Stwierdzenie praw do spadku. Prawo daje spadkobiercom ustawowym lub testamentowym prawo złożenia wniosku do biura notarialnego, właściwego dla miejsca otwarcia spadku, o wydanie tzw. „świadectwa o stwierdzeniu praw do spadku” (art. 435 kod. cyw. RSFRR). Uzyskanie takiego świadectwa nie jest z reguły obowiązkowe, lecz w niektórych wypadkach posiadanie jego jest wymagane w celu zrealizowania praw spadkowych (np. dla otrzymania z kasy oszczędnościowej lub banku oszczędności spadkodawcy przewyższającej kwotę 300 rub., jeżeli spadkodawca nie wskazał przed śmiercią, komu oszczędności jego mają być wydane; przy przejściu w drodze dziedziczenia prawa własności budynków).

Świadectwo zawiera dane co do majątku spadkowego, jego miejsca położenia i wartości, wskazuje spadkobierców i przypadające im części. Notariusz wydaje świadectwo o stwierdzeniu praw spadkowych w wypadku dziedziczenia ustawowego w zasadzie po upływie 6-miesięcznego terminu od dnia otwarcia spadku, ale może to uczynić również wcześniej, jeżeli ma on dowody na to, że wszyscy spadkobiercy zostali ustalenii.

W celu otrzymania świadectwa o stwierdzeniu praw do spadku spadkobiercy powinni złożyć organowi notarialnemu następujące dokumenty: 1) odpis aktu zgonu spadkodawcy, 2) zaświadczenie administracji domu dotyczące ostatniego miejsca zamieszkania zmarłego, 3) dowody pokrewieństwa spadkobierców ze spadkodawcą (odpisy z ksiąg stanu cywilnego, odpisy prawomocnych orzeczeń sądowych o ustaleniu stosunków

¹⁵ Por. Sowieckoje graždanskoje prawo, „Gosjurizdat”, Moskwa 1951 r., s. 473.

pokrewieństwa, odpisy adnotacji w dowodach osobistych itp.), 4) informacje o składzie majątku spadkowego. Przy dziedziczeniu testamentowym należy ponadto złożyć oryginał lub duplikat uwierzytelnionego notarialnie testamentu. Niezdolna do pracy osoba („iżdiwieniec”) powinna udowodnić za pomocą zaświadczeń administracji domu lub rady wiejskiej fakt pozostawania na utrzymaniu spadkodawcy przez ostatni rok przed jego śmiercią. W razie odmowy przez organ notarialny uznania danej osoby za tzw. „iżdiwieńca” albo w razie sprzeciwu ze strony innych spadkobierców, może ona domagać się ustalenia swoich praw do spadku przez sąd.

Wydanie świadectwa o stwierdzeniu praw do spadku przez organ notariatu następuje w tych wypadkach, gdy prawo spadkobiercy jest bezsporne (art. 435 kod. cyw.). Jeżeli jednak prawo do spadku danej osoby jest kwestionowane, to powinna ona zwrócić się do sądu w celu stwierdzenia jej praw do spadku. (Orzeczenie Kolegium dla Spraw Cywilnych Sądu Najwyższego ZSRR z dnia 21 maja 1947 r. w sprawie nr 384).

Podatku spadkowego prawo w ZSRR nie zna. Został on zniesiony dekretem Rady Najwyższej ZSRR z dnia 9 stycznia 1943 r. Za wydanie świadectwa o stwierdzeniu praw do spadku organy notariatu pobierają opłatę skarbową, której wysokość określa się w zależności od sumy spadku.

BIBLIOGRAFIA:

1. B.S. Antimonow i K.A. Grawe: Sowietskoje nasledstwiennoje prawo, „Gosjurizdat”, Moskwa 1955.
2. Tenże: „Nasledstwiennyje dzieła (w książce pt. „Naucznyj Kommientarij sudiebnoj praktiki za 1955 god”, Moskwa 1957, str. 74—88).
3. P. Bardin: Ważnoje rukowodiaszczeje razjasnienije Plenuma Wierchownogo Suda SSSR, „Biulletień Wierchownogo Suda SSSR”, 1957 nr 2 (Razjasnienije „O sudiebnoj praktike po diełam o nasledowanii” priniatoje 10.IV.1957).
4. R.O. Chałfina: Prawo nasledowanija w SSSR, „Gos. Izd. Jur. Lit.”, Mcskwa 1951 (w tłumaczeniu na język polski Z. Krauzego pt. Prawo dziedziczenia w ZSRR, „Wydawnictwo Prawnicze”, Warszawa 1952).
5. W.K. Dronikow: Nasledowanije po zawieszczaniju w sowietskomyj prawie, Kijów 1957.
6. K.A. Grawe: Woprosy nasledstwiennogo prawa w praktike Wierchownogo Suda SSSR, Moskwa 1949.

7. L. Łunc: Międzynarodnoje czastnoje prawo, Uczebnik dla juridycznych wuzow, Moskwa 1949.
8. L. Łunc: Osnownyje kollizionnyje woprosy sowietskogo siemiejnogo i nasledstwiennogo prawa, „Uczonyje zapiski W.I.J.N.”, Moskwa 1941, wyd. II.
9. P.E. Orłowski: Praktika Wierchnogo Suda SSSR po graždanskim nasledstwiennym diełam, Moskwa 1947.
10. Z.I. Mozzuchina: Nasledowanie po zawieszczaniu w SSSR, „Jurizdat”, Moskwa 1955.
11. W.I. Sieriebrowskij: Oczerki sowietskogo nasledstwiennogo prawa. Izd. Akademii Nauk SSSR, 1953.
12. Tenże: Nasledstwiennoje prawo, Moskwa 1948.
13. Tenże: Osnownyje poniatija sowietskogo nasledstwiennogo prawa, „Sowietskoje Gosudarstwo i Prawo”, 1946 nr 7.
14. Tenże: Priniatije nasledstwa, „Sowietskoje Gosudarstwo i Prawo”, 1950 nr 6.
15. N.M. Wasilczenko: Notarialnaja praktika po diełam o nasledowaniu i wymorocznym imuszczestwie, „Uczonyje zapiski” (Charkowskij Juridiczeskij Institut), wyd. 8, Charków 1957, str. 75—88.
16. Praca zbiorowa pod redakcją prof. S.N. Bratusia: Sowietskoje graždanskoje prawo, Tom II, „Gos. Izd. Jur. Lit.”, Moskwa 1951 str. 433—484.